

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: ВІД ФІКСАЦІЇ ДО ВИРОКУ

Письменський Євген Олександрович
*доктор юридичних наук, професор,
проректор з наукової роботи
ЗВО «Університет Короля Данила»
м. Івано-Франківськ, Україна*

Якою є реальна ефективність кримінально-правової протидії колабораційній діяльності, якщо розглядати це питання крізь призму ключових кількісних показників слідчої і судової практики? Відповідь на це питання можна отримати через дослідження цих показників за період 2022 р. – 2025 р. на основі статистичних даних органів кримінальної юстиції про результати досудового розслідування та вирoki, що набрали законну силу за вчинення колабораційної діяльності як правопорушення, передбаченого ст. 111-1 Кримінального кодексу України (далі – КК) [1; 2; 3; 4].

Динаміка виявлення колабораційної діяльності. У кримінальному законодавстві України утворилася система кримінально-правових норм про відповідальність за зрадницьку поведінку. Співвідношення відповідних складів злочинів визначається ієрархією, де державна зрада (ст. 111 КК) є загальною (родовою) нормою, а пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК) та колабораційна діяльність (ст. 111-1 КК) – спеціальними щодо неї. Більшість форм колабораційної діяльності (ч. 1 – ч. 6 ст. 111-1 КК) натомість утворюють привілейовані види державної зради. Пособництво державі-агресору при цьому часто вступає у колізію з нормою про колабораційну діяльність [5, с. 335].

Аналіз даних щодо реєстрації кримінальних правопорушень, пов'язаних із зрадницькою поведінкою, за 2022–2025 рр., дає змогу сформулювати низку принципових спостережень щодо структури та динаміки цієї категорії проваджень. Протягом аналізованого періоду ст. 111-1 КК залишається безумовно найпоширенішою підставою реєстрації серед трьох досліджуваних норм. Питома вага колабораційної діяльності у структурі зареєстрованих зрадницьких правопорушень стабільно переважає та коливається в діапазоні 60 – 64%. Водночас кількість проваджень за ст. 111-1 КК скоротилася з 3 851 у 2022 р. до 1 714 у 2025 р. – тобто вдвічі менше за чотири роки.

Стан притягнення до кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. За аналізований період із 11 192 облікованих

проваджень за ст. 111-1 КК підозру було повідомлено у 4 262 випадках, що становить 38,1% від загального масиву. Більш ніж шість із десяти зареєстрованих проваджень так і не досягають кримінальної відповідальності навіть у початковій її формі.

Закриття кримінальних проваджень за фактами колабораційної діяльності на стадії досудового розслідування. Вивчення даних щодо динаміки закриття кримінальних проваджень за фактами колабораційної діяльності на стадії досудового розслідування дає змогу встановити, що за весь чотирирічний період із 11 192 облікованих проваджень за ст. 111-1 КК органи досудового розслідування закрили 272, що становить лише 2,5% від загальної кількості. Найбільш показовою є не абсолютна кількість закритих проваджень, а її динаміка. У 2022 р. закрито 203 провадження (5% від облікованих), у 2023 р. – 48 (1,5%), у 2024 р. – 16 (0,6%), у 2025 р. – лише 5 (0,3%). Протягом чотирьох років кількість закритих проваджень скоротилася в 41 раз – з 203 до 5.

Стан скерування до суду кримінальних проваджень про колабораційну діяльність. За аналізований період із 4 262 проваджень, у яких особі було повідомлено про підозру, до суду скеровано 2 981, що становить 69,9% від їх загальної кількості. Цей показник є принципово вищим, ніж рівень трансформації реєстрацій у підозри (39%). Отже, особа, якій повідомлено про підозру у вчиненні колабораційної діяльності, з імовірністю майже 70% постає перед судом. В абсолютному вираженні кількість скерованих до суду проваджень зазнала значних коливань: зростання з 620 у 2022 р. до 984 у 2023 р. (+59%), помірне зниження до 854 у 2024 р. (–13%) та більш істотне – до 523 у 2025 р. (–39%). Зниження 2025 р. варто розглядати як наслідок скорочення кількості повідомлень про підозру в тому самому році (719 проти 1 148 у 2024 р.).

Результати судового розгляду кримінальних справ про колабораційну діяльність. За 2022 – 2025 рр. суди загалом розглянули 2 346 справ про колабораційну діяльність, з яких засуджено 2 301 особу (98%), виправдано 1 особу (0,04%), закрито проваджень – 44 (1,9%), з яких у 11 випадках у зв'язку зі смертю правопорушника і лише в одному з огляду на відсутність події, складу кримінального правопорушення чи недоведеність обвинувачення.

Така структура судових рішень є характерною для категорії справ про злочини проти національної безпеки в умовах воєнного стану і відображає загальну тенденцію до низького рівня виправдань у кримінальній юстиції України.

Динаміка абсолютної кількості засуджень демонструє послідовне і значне зростання між 2022 та 2024 рр. та є безпрецедентним

за темпами – майже п'ятиразовим за два роки. Однак зіставлення кількості засуджених із первісно обліковуваними провадженнями за ст. 111-1 КК показує, що загалом за чотири роки засуджено 2 301 особу з 11 192 облікованих проваджень, що становить 20,6%.

Реалізація кримінальної відповідальності щодо колаборантів. Аналіз даних стосовно реалізації кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність крізь призму співвідношення між кількістю засуджених осіб, кількістю осіб, яким призначено покарання, та кількістю осіб, звільнених від покарання, демонструє, що з 2 301 особи, засудженої за ст. 111-1 КК, покарання призначено 2 205 (96%), тоді як 96 осіб (4%) звільнено від покарання. При цьому майже всі з них (95 з 96 осіб) були звільнені від відбування покарання з випробуванням. За весь період, що вивчався, усього щодо однієї особи (2024 р.) було застосовано примусові заходи медичного характеру.

Динаміка показника звільнень від покарання демонструє характерну траєкторію: у 2022 р. – 4,0%, у 2023 р. – 2,4%, у 2024 р. – 4,7%, у 2025 р. – 4,8%. В абсолютному вираженні кількість звільнень від покарання зростала різними темпами: з 7 у 2022 р. до 12 у 2023 р., потім до 38 у 2024 р. та до 39 у 2025 р.

Показовим є зіставлення цього показника із загальною практикою звільнення від покарання в системі кримінальної юстиції України. Загальна кількість осіб, звільнених від покарання за всі кримінальні правопорушення, становила 21 077 у 2022 р., 28 892 у 2023 р., 22 228 у 2024 р. та 16 559 у 2025 р. – і демонструє стійку знижувальну тенденцію: –23% у 2024 р. та –25% у 2025 р. Натомість кількість звільнень від покарання колаборантів за той самий період зростала (з 7 до 39 осіб, тобто у 5,6 разів).

Щодо покарань, то за 2022–2025 рр. спостерігається така ситуація: 1) довічне позбавлення волі, передбачене санкцією ч. 8 ст. 111-1 КК, було призначено лише двічі (2022 р., 2025 р.); 2) позбавлення волі на певний строк, передбачене санкціями ч. 3 – ч. 8 ст. 111-1 КК, призначалося 1 377 разів (62% від загальної кількості призначених покарань); 3) штраф, передбачений санкцією ч. 4 ст. 111-1 КК, застосовано 58 разів (3%); 4) виправні роботи та арешт як покарання, які передбачені санкцією ч. 3 ст. 111-1 КК, призначалися лише тричі. У решті випадків (санкції ч. 1 – ч. 2 ст. 111-1 КК) до засуджених за колабораційну діяльність застосовувалося позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Проведене дослідження кількісних показників слідчої і судової практики у справах про колабораційну діяльність (ст. 111-1 КК

Україні) за період 2022–2025 років дає змогу сформулювати такі висновки.

1. Динаміка реєстрації проваджень за ст. 111-1 КК засвідчує стійку низхідну тенденцію: скорочення показника вдвічі – з 3 851 провадження у 2022 р. до 1 714 у 2025 р. – при збереженні питомої ваги колабораційної діяльності в структурі зрадницьких деліктів (ст. 111 – ст. 111-2 КК) на рівні 60 – 64%. Відбувається поступове вичерпання первинного масиву виявлених правопорушень, вчинених на початковому етапі повномасштабного вторгнення держави-агресора в Україну.

2. Рівень перетворення зареєстрованих проваджень у повідомлення про підозру (притягнення до кримінальної відповідальності) становить лише 38%, тобто приблизно шість з десяти облікованих проваджень не досягають навіть початкової стадії кримінальної відповідальності. З-поміж іншого такий показник сигналізує про наявність певних перешкод на досудовому етапі – передусім об'єктивної складності доказування колабораційної поведінки в умовах активної фази війни, що водночас в останні роки не супроводжується значними масштабами деокупації захопленої ворогом території.

3. Показник закриття проваджень на стадії досудового розслідування є мінімальним (2,5% за весь період) і виявляє різко виражену тенденцію до зниження (скорочення відбулося у 41 раз). Ця ситуація потребує додаткового дослідження.

4. Показник «підозра – обвинувачення» є значно вищим за показник «реєстрація – підозра» і становить 70%, що може свідчити про достатньо високий рівень процесуальної впевненості при ухваленні рішень про повідомлення про підозру та їх обґрунтованості.

5. Структура судових рішень є промовистою: рівень засуджень сягає 98% від розглянутих справ, тоді як питома вага виправдувальних вироків є статистично незначущою (менше 1%). Така модель є загалом характерною для злочинів проти національної безпеки в умовах воєнного стану.

6. Структура призначених покарань демонструє домінування позбавлення волі на певний строк, а довічне позбавлення волі застосовано лише двічі за весь аналізований період. Така ситуація демонструє репресивну (у суто юридичному значенні) відповідь держави на виклики воєнного стану, що насамперед ґрунтується на характерних особливостях пеналізації колабораційної діяльності.

7. Частка осіб, звільнених від покарання (4%), є відносно сталою, однак в абсолютному вираженні зростає на тлі загальносистемного скорочення звільнень від покарання у кримінальній юстиції України.

Це може вказувати на поступове пом'якшення судової репресії щодо окремих категорій колаборантів, потребуючи окремого вивчення.

8. Кримінально-правова протидія колабораційній діяльності характеризується високою результативністю на фінальних стадіях кримінального провадження за умови подолання початкових бар'єрів притягнення до відповідальності. Сукупність проаналізованих показників свідчить про наявність істотного структурного розриву між стадіями реєстрації, досудового розслідування та судового розгляду, що знижує загальну результативність відповідного кримінально-правового механізму. За таких умов його реальна ефективність залишається структурно обмеженою, що сигналізує про необхідність системного вдосконалення як нормативного регулювання, так і практики правозастосування у цій сфері.

Література:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення Офісу Генеральної прокуратури (Форма № 1) / Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
2. Звіт про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання (Форма № 6) / Державна судова адміністрація України. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/oddata/>
3. Звіт про склад засуджених (Форма № 7) / Державна судова адміністрація України. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/oddata/>
4. Карчевський М. Протидія злочинності в Україні: інфографіка: інтерактивний довідник. 2025. URL: <https://crimedatalab.shinyapps.io/platform/>
5. Письменський Є. О. Кримінально-правові проблеми протидії колабораційній діяльності : монографія. Київ : Алерта, 2024. 438 с.